

Scenariusz zajęć

na podstawie opowiadania „Gdy rozum śpi” Katarzyny Ryrych

ze zbioru „Gorzka czekolada – nowe opowiadania o ważnych sprawach”, tom 2

(3 godziny lekcyjne)

(Sugerujemy pracę z tomem nr 2 „Gorzkiej czekolady...” po przerobieniu tomu nr 1 pt. „Gorzka czekolada i inne opowiadania o ważnych sprawach” poświęconego wartościom moralnym. Nauczyciel może wybrać najważniejsze według niego tematy ze scenariusza – nie musi przerabiać go w całości.)

(materiały: ww. zbiór opowiadań, duże kartki papieru, flipchart, pisaki)

Zadania dla nauczyciela:

Przeczytaj opowiadanie „Gdy rozum śpi”, towarzyszącą mu rozmowę z psychologiem oraz pojęcia psychologiczne przed opowiadaniem i na końcu książki.

Wybierz do omówienia z uczniami emocje oraz mechanizmy i inne terminy psychologiczne, które pojawiają się w opowiadaniu i rozmowie z psychologiem (emocje: np. zazdrość, lęk, złość, wstyd, fascynacja, niepewność; terminy psychologiczne: zasoby wewnętrzne, poczucie własnej wartości, inne)

Wybierz wartości moralne, które są praktykowane lub łamane w opisaney historii (np. szacunek, uczciwość, odwaga, przyjaźń, solidarność, mądrość)

Przygotuj reprodukcję dzieła Franciszka Goi „Gdy rozum śpi budzą się upiory” i zapoznaj się z biografią malarza.

Cele lekcji:

Rozwój poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny uczniów, zgodnie z zaleceniami podstawy programowej, poprzez:

1. Rozwijanie umiejętności pracy z tekstem literackim, nauczenie czerpania przyjemności i wiedzy z literatury, rozwijanie sprawności językowej i czytelniczej;
2. Wyjaśnienie uczniom istoty emocji – czym są, czemu służą, czy dzięki poznaniu emocji można lepiej zrozumieć motywacje i zachowania własne oraz innych ludzi;
3. Nazwanie różnych emocji – zazdrości, lęku, urazy, złości, wstydu. Kiedy się pojawiają, jak się przejawiają? Jak radzić sobie np. ze złością?
4. Uświadomienie uczniom, jakie są kategorie wszelkich wartości i czym są uniwersalne wartości moralne. Wprowadzenie w istotę godności i szacunku dla siebie i innych; omówienie wybranych wartości z opowiadania: np. różnych aspektów solidarności, odwagi czy odpowiedzialności i sposobów ich praktykowania. Na czym polega patriotyzm, jak właściwie go wyrażać?
5. Ćwiczenie umiejętności dyskusji oraz logicznego i krytycznego myślenia, argumentowania i kulturalnego odpierania argumentów strony przeciwnej, analizowania, wnioskowania; ćwiczenie wypowiedzi publicznych;
6. Ćwiczenie uważnego słuchania i nawiązywania do wypowiedzi poprzedników – np. rozwijania myśli przedmówcy, podkreślania ważnych spostrzeżeń poprzedników (jako przeciwieństwo deprecjonowania/wyśmiewania)
7. Budowanie fundamentów społeczeństwa obywatelskiego – m.in. przekonanie uczniów do potrzeby społecznego zaangażowania i współpracy (np. przy realizacji kampanii przeciwko ksenofobii i przemocy), a także do odważnego wyrażania swoich poglądów, bronienia słabszych/atakowanych, do wartości wolontariatu jako wyrazu solidarności, itd.
8. Rozwijanie umiejętności szukania informacji w kilku źródłach – zarówno internetowych (np. Wikipedia), jak i książkowych (np. Słownik Języka Polskiego, książki dot. psychologii, moralności i etyki, popularnonaukowe)

Przebieg lekcji 1:

1. Przeczytanie przez nauczyciela uczniom opowiadania „Gdy rozum śpi...”
2. Omówienie głównych wątków tekstu przez chętnych uczniów
3. Pokazanie uczniom grafiki Goyi „Gdy rozum śpi...” i rozmowa o jej alegorycznym znaczeniu; kilka słów o hiszpańskim malarzu Francesco Goyi

„Gdy rozum śpi, budzą się upiory” to jedna z najsłynniejszych grafik hiszpańskiego malarza Francisco de Goi. Akwaforta, bo właśnie w takiej technice została wykonana praca, pochodzi z cyklu „Kaprysy” i powstała pomiędzy 1797 a 1798 rokiem. Cykl „Kaprysy” miał ukazywać potępienie ludzkich podłości, zła, szaleństwa. „Gdy rozum śpi...” to autoportret, a więc siedzący przy biurku mężczyzna to sam Francisco de Goya. Głowa malarza spoczywa na blacie mebla, widz nie jest więc w stanie dostrzec jego twarzy. Tuż obok leży kartka oraz pióro, a nad głową mężczyzny jawią się atakujące go sowy i nietoperze. Czym są tytułowe upiory, które zostały przedstawione alegorycznie w formie przerażających nocnych zwierząt? Czym są upiory, które przejmują władzę, gdy nie ma kontroli rozumu?

4. Dyskusja nad rolą tytułu opowiadania – jak nawiązuje do jego treści?
5. Jakie emocje pojawiają się w opowiadaniu. (np. niepewność, fascynacja, zazdrość, złość, lęk). Czym są emocje?

Emocje są stanem pobudzenia umysłu, naszą na ogół gwałtowną reakcją na pewne myśli lub bodźce, np. zdarzenia. Wywołują często zachowania odruchowe/instynktowne (zniecierpliwienie lub ucieczka przed niebezpieczeństwem) lub zależne od naszej interpretacji danej sytuacji (np. ktoś się na nas mocno oparł w autobusie – myślimy, że to osoba niegrzeczna, a tymczasem ta osoba zasłabła) i reagujemy wrogo/niechętnie.

6. Jakie są według uczniów źródła/przyczyny tych emocji? (np. nasze myśli i uczucia, czyjeś zachowanie, nasze podejrzenia, nieprawdziwa informacja, nasza błędna ocena sytuacji);
7. Czy emocje są dobre, czy złe?
Emocje nie są ani dobre ani złe. To nie emocja, ale nasz sposób reakcji może być dobry lub zły, np. agresywna reakcja pod wpływem złości jest niedojrzała i niewłaściwa - warto szerzej omówić z uczniami tę powszechną emocję.

Przebieg lekcji 2:

1. Poprośmy uczniów o spisanie na tablicy kolejno istotnych wydarzeń w opowiadaniu.
2. Jakie uczucia narratorki – Lilki – towarzyszyły poszczególnym wydarzeniom?
3. Czy były to uczucia adekwatne do sytuacji? (szukamy w słowniku znaczenia tego wyrazu).
4. Czy jej odczucia dotyczyły faktów, czy jej wyobrażeń/interpretacji sytuacji?
5. Czy wyobrażenia Lilki powodowały deformowanie/zakłamywanie rzeczywistości?
6. Czy dziewczyna umiała radzić sobie z uczuciami? Czy/gdzie szukała wsparcia?
7. Co mogło przyczynić się do jej niewłaściwej/nieadekwatnej reakcji? (brak poczucia własnej wartości, Lilka myślała o sobie jako o niezbyt ładnej, „szarej” dziewczynie, wątpiła nawet, czy posiada osobowość, nie miała doświadczenia)
8. Czy dziewczyna umiała dojrzałe przyznać się do nietrafności swoich wyobrażeń?
Przyjrzymy się innym bohaterom opowiadania: nauczycielowi o pseudonimie Picasso, Joannie, Piotrkowi, ojcu Lilki, ojcu Julity i zbiorowemu „bohaterowi” – napastnikom, którzy w poprzedniej szkole rozebrali Joannę i tym, którzy w parku dotkliwie ją pobili.

ZADANIE:

Przygotujmy duże karty z nagłówkami: Piotrek, Picasso, Joanna, ojciec Lilki, ojciec Julity, Napastnicy. Pod nagłówkiem napiszmy: co wiemy o tych bohaterach, jakie mieli cechy i o czym one świadczą.

Np. ojciec Julity: krótko ostrzyżone włosy, nosi firmowe dżinsy, chodzi na siłownię, śmierdzi tytoniem i potem, w weekendy organizuje grilla, nazywa „pedałem” każdego, kto nie mieści się w jego koncepcji normy, czyli „w ramach”. O jakich cechach świadczy ten opis? Ale - czy ocenianie na podstawie wyglądu jest zawsze trafne?

Popatrzmy na plansze. U których bohaterów „rozum śpi”? Kiedy „spał rozum” Lilki?

10. Jakich trudnych sytuacji i nieporozumień w relacjach z innymi można byłoby uniknąć, gdyby rozum oceniał fakty, a nie kierował się domysłami, stereotypami, a „trudne uczucia”: strach, zazdrość, złość, wstyd nie zmąciły jasności rozumowania?

Uczucie to stan umysłu, to jest to, co czujemy – radość, ulga, zdenerwowanie, strach, gniew. Uczucia są często utożsamiane z emocjami, ale emocje, bardziej precyzyjnie, to gwałtowna na ogół reakcja naszego ciała (np. nagłe napięcie mięśni, zaczerwienienie się, spocenie się, szybkie bicie serca, nieświadome przybranie pełnego złości lub lęku wyrazu twarzy, zdrętwienie ze strachu), która – gdy nie jest niekontrolowana rozumem – może prowadzić do impulsywnych i niewłaściwych zachowań, np. zniszczenia jakichś przedmiotów, nakrzyczenia na kogoś, rzucenia się do bójki.

ZABAWA

Każdy uczeń wymienia nazwę jakiegoś uczucia. Uczucia mogą się powtarzać. Następnie poprośmy ich, by ocenili, czy wymienione uczucie jest dobre czy złe. Niech ci, którzy wymienili „pozytywne uczucie” staną po lewej stronie tablicy, a ci, którzy wymienili „negatywne” po prawej stronie. Ktoś może się wahać, czy wymienione przez niego uczucie sytuuje go po prawej, czy po lewej stronie. Zaproponujmy, by stanął pośrodku. Wykorzystajmy to na pokazanie, że tak naprawdę nie ma uczuć dobrych i złych. Są przyjemne i nieprzyjemne, łatwe i trudne. Ale wszystkie są nam potrzebne, są informacjami. Na przykład - trudne i nieprzyjemne uczucie jakim jest strach chroni nas przed niebezpiecznymi zachowaniami i wyborami (nie wejdziemy do klatki lwa i nie będziemy wypływać daleko w morze), złość informuje nas, że ktoś zaatakował naszą godność lub zagraża naszym interesom i mobilizuje nas do działania. Radość jest przyjemnym uczuciem, ale czy zawsze dobrym? Na przykład - radość z cudzego nieszczęścia, na którą w języku niemieckim jest nawet określenie: schadenfreude (czyt. szadenfrojde)? Może się okazać, że wszyscy powinni stanąć pośrodku!

11. Czy można panować nad uczuciami i pilnować, by rozum nie spał, ale kontrolował emocje, czyli sposób wyrażania naszych uczuć?
12. Jakie myśli i uczucia powodują zachowania agresywne, ksenofobiczne (sprawdźmy w słowniku znaczenie tego wyrazu)? Odnieśmy się tu do napastników Joanny oraz do napisu POLSKA DLA POLAKÓW. (por. wywiad: str. 40 od: „Ksenofobia...”).
13. Czy ich zachowania są przejawem patriotyzmu? O czym świadczą?
14. Przeczytajmy na głos w klasie fragment wywiadu z Teresą Jadczak-Szumiło – psycholożką (str. 37-38 od słów: „Ale po głębszym czytaniu można dostrzec, że bohaterka popłynęła na emocjach.” do „Wtedy osiągamy dojrzałość emocjonalną”). Warto porozmawiać z uczniami o częstym występowaniu wśród ludzi w każdym wieku problemów emocjonalnych i poszukaniu pomocy w radzeniu sobie z nimi w książkach psychologicznych, rozmowach z mądrymi osobami lub u specjalistów.

Zachęmy uczniów, by po zajęciach zapoznali się z opisami emocji i mechanizmów psychologicznych występujących w opowiadaniu, zamieszczonych przed rozdziałem i na końcu książki.

Przebieg lekcji 3:

Przypomnijmy uczniom, że wartości moralne to drogowskazy, które kierują człowieka w stronę wspólnego/ogólnego dobra.

1. Poprośmy chętnych uczniów, żeby na flipcharcie wypisali znane im uniwersalne wartości moralne. Można skorzystać z listy 15 wartości omówionych w tomie I „Gorzkiej czekolady” lub na końcu II tomu „Gorzkiej czekolady”
(szacunek, uczciwość, odpowiedzialność, odwaga, samodyscyplina - umiar i rozwijanie swojego potencjału, przyjaźń, pokojowość, sprawiedliwość, przyzwoitość, solidarność, piękno, życzliwość, piękno, optymizm, mądrość). Uczniowie mogą dodać swoje propozycje.
2. Podzielmy uczniów na zespoły 4-osobowe i poprośmy, by zastanowili się i zapisali na kartkach wszystkie rozpoznane przez nich wartości moralne obecne lub których zabrakło w zachowaniach bohaterów opowiadania „Gdy rozum śpi”.
3. Kto i wobec kogo wyrażał daną wartość, a kto ją pogwałcił/zaniedbał i w czym to się przejawiało? Zachęćmy zespoły do przeanalizowania relacji pomiędzy różnymi bohaterami pod kątem występujących w opowiadaniu 1-2 wartości (zadbajmy, by raczej się nie powtarzały):

Szacunek: kto komu i w jaki sposób okazał/okazywał szacunek?

Brak szacunku: kto i wobec kogo okazał brak szacunku; czym się to przejawiało?

Uczciwość: kto wobec kogo był uczciwy, na czym to polegało?

Nieuczciwość: kto wobec kogo był nieuczciwy, w jaki sposób?

Odwaga cywilna – kto zachował się odważnie wobec kogo? Co zrobił?

Brak odwagi (tchórzostwo) – kto postąpił tchórzliwie (komu zabrakło odwagi?), kiedy, w jakiej sytuacji?

Można przeanalizować kolejne wartości obecne w zachowaniach bohaterów lub przez nich zaniechane/pogwałcone

Mądrość

Brak mądrości (głupota)

Sprawiedliwość

Niesprawiedliwość

Solidarność

Brak solidarności

Inne

5. Jaki jest związek pomiędzy samopoczuciem psychicznym/stanem emocjonalnym bohaterów, a systemem ich wartości? Czy nieumiejętność kontrolowania własnych emocji może wpływać na system wartości danej osoby – na jej decyzje, wybory, zachowania?
6. Gdyby uczniowie nie potrafili odpowiedzieć, wyjaśnijmy powyższy problem:
np. czy osobie, która ma niskie poczucie własnej wartości, może tak bardzo zależeć na akceptacji rówieśników, przynależności do grupy i własnej pozycji w niej, że będzie tolerować lub kryć jej złe, wręcz okrutne zachowania, a nawet się do nich przyłączy i razem z grupą będzie np. dręczyć słabszego kolegę? Prosimy o przykłady, także z życia.
7. Porozmawiajmy z uczniami, **czym są zasoby wewnętrzne człowieka**. Co się na nie składa? (poczucie własnej wartości i siła emocjonalna, wiedza, mocny system wartości moralnych, inne?). Jak powstają, czy człowiek sam może je budować/umacniać?
8. **Jakich zasobów wewnętrznych może brakować temu, kto czuje/wie, że źle postępuje**, ale i tak przyłącza się do działań kliki lub gangu krzywdzącego inne osoby? Prosimy, by uczniowie zapisali je na flipcharcie:

Np.

- zasobów emocjonalnych, tzw. inteligencji emocjonalnej:

- pewności siebie i siły wewnętrznej, by nie ulegać presji grupy – jej szyderstwom, groźbom, możliwości odrzucenia przez nią i stania się samemu kozłem ofiarnym; odporności na odrzucenie czy krytykę, inne?

- Mocnego systemu wartości moralnych:

- szacunku do siebie (akceptuje, że jest tchórzem) i innych

- uczciwości, by przyznać się przed sobą, że powoduje nią słabość oraz lęk przed wyśmianiem, odrzuceniem;
- odwagi cywilnej, by sprzeciwić się chuliganom lub by się „wychylać” (np. osoba, która boi się „wychylać”, może przyczynić się do zatajenia prawdy i ukarania niewinnej osoby).
- mądrości, by przewidzieć, czym może skończyć się okrutne traktowanie słabszego (depresją lub nawet samobójstwem ofiary, zemstą, przemocą, karą dla sprawców, uwikłaniem się w relacje z niebezpieczną grupą i zniszczenie sobie przyszłości)
- innych wartości - jakich?

- Zasobów umysłowych, własnego doświadczenia

- zdolności do refleksji, wyobraźni, wiedzy psychologicznej i społecznej; nie wie, że w kręgu złych znajomych sam może wkrótce stać się kozłem ofiarnym lub obiektem szantażu, a jeśli będzie liderem może zostać osądzony, zniszczyć swoją reputację i perspektywy na przyszłość itp.

9. Istnieją też **zasoby zewnętrzne**, które mogą dać siłę emocjonalną, jak np. wsparcie ze strony ważnych osób (rodziny, przyjaciół), dobry przykład/wzorce, dobra rada, pomoc itp. – warto z nich korzystać. Jakie jeszcze?

10. Zakończmy lekcję pracą uczniów w zespołach nad stworzeniem planu kampanii szkolnej/społecznej przeciwko ksenofobii i przemocy. Materiałami kampanii mogą być hasła, plakaty, instalacje, happeningi, przedstawienie. Ten wątek warto rozwinąć i zrealizować kampanię.